

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

(повне найменування закладу вищої освіти)

Філологічний факультет

(назва інституту/факультету)

Кафедра філософії та культурології

(назва кафедри)

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

(вказіть назву навчальної дисципліни (іноземною, якщо дисципліна викладається іноземною мовою))

вибіркова дисципліна циклу професійної підготовки

(вказати: обов'язкова/вибіркова)

Освітньо-професійна програма Соціальне забезпечення

(назва програми)

Спеціальність 232 - Соціальне забезпечення

(вказати: код, назва)

Галузь знань 23 – Соціальна робота

(вказати: шифр, назва)

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

(вказати: перший (бакалаврський)/другий (магістерський)/третій (освітньо-науковий))

(назва факультету/інституту, на якому здійснюється підготовка фахівців за вказаною освітньо-професійною програмою)

Мова навчання українська

(вказати: на яких мовах читається дисципліна)

Розробники: **Яремчук Сергій Степанович**, доктор соціологічних наук, доцент

(вказати авторів (викладач (ів)), їхні посади, наукові ступені, вчені звання)

Профайл викладача (-ів)

<http://philology.chnu.edu.ua/?personnal=%d1%8f%d1%80%d0%b5%d0%bc%d1%87%d1%83%d0%ba-%d1%81%d0%b5%d1%80%d0%b3%d1%96%d0%b9-%d1%81%d1%82%d0%b5%d0%bf%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b8%d1%87-2#more-4384>

(посилання на сторінку кафедри з інформацією про викладача (-ів))

Контактний тел. **+38(050)183-38-12; +38(096)639-88-30**

E-mail:

Сторінка курсу в Moodle <https://moodle.chnu.edu.ua/course/view.php?id=5215>

Консультації за попередньою домовленістю

1. Анотація дисципліни (призначення навчальної дисципліни).

2. Мета навчальної дисципліни – формування у слухачів сучасних теоретичних і практичних знань, умінь і навичок щодо специфіки інституту місцевого самоврядування в контексті фундаментальних засад демократичного врядування.

Завдання:

- поглибити теоретичні знання щодо методологічних основ місцевого самоврядування, зокрема законів, закономірностей та принципів здійснення управлінських процесів у територіальних громадах, ознак та принципів місцевого самоврядування; конституційно-правових засад місцевого самоврядування в Україні та світі, становлення форм й методів управління їх розвитком, а також формування і виконання місцевих бюджетів, здійснення інвестиційної діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- навчитися використовувати чинну нормативно-правову базу, враховуючи зміни в ній, а також сучасні підходи щодо розвитку системи місцевого самоврядування, модернізації та її реформування;

- оволодіти навичками практичного застосування сучасних методів управління функціонуванням органів місцевого самоврядування, а також навичками практичного аналізу законодавчих актів у сфері місцевого самоврядування;

- ознайомитися із перспективами розвитку законодавства, що регулює здійснення місцевого самоврядування в контексті фундаментальних засад демократичного врядування;

- навчитися висловлювати й обґрунтовувати власну позицію стосовно подій і явищ суспільного життя на основі логічного аналізу соціально-економічних процесів та чинників, що впливають на них.

3. Пререквізити. Володіння навичками аналізу, синтезу, організації комунікації.

4. Результати навчання.

Знати:

- теоретичні її засади, правове середовище та механізми сприяння розвитку місцевого самоврядування; об'єктивні передумови виникнення останнього як форми народовладдя;

- концепції місцевого самоврядування;

- його поняття та суть, основні ознаки і принципи;

- специфіку відображення теоретичних засад місцевого самоврядування у чинному законодавстві України;

- конституційні основи місцевого самоврядування;

- положення Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”;

- положення Європейської хартії місцевого самоврядування;

- механізми реалізації державної регуляторної політики у населеному пункті;

- методи комплексного аналізу функціонування органів місцевого самоврядування в межах певних адміністративно-територіальних одиниць, порівняльного й інституційного аналізу для визначення ефективності державно-управлінських рішень за результатами виконання програм розвитку територій на основі відповідного вітчизняного та зарубіжного досвіду;

Вміти:

- застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності та оцінювати чинники, що впливають на формування системи місцевого самоврядування, проводити аналіз сучасних законопроектів у сфері місцевого самоврядування на основі концепцій місцевого самоврядування;

- аналізувати основні принципи місцевого самоврядування;

- проводити аналіз “сильних” і “слабких” сторін принципів автономії місцевого самоврядування;

- аналізувати відображення принципів автономії місцевого самоврядування у загальнодержавному правовому полі та в локальних нормативних актах;

- розробляти пропозиції щодо узгодження норм Конституції, Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, Європейської хартії місцевого самоврядування;

- визначати основні тенденції розвитку вітчизняного законодавства у сфері місцевого самоврядування;

- визначати основні вектори імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування до українського законодавства, висувати пропозиції, спрямовані на підвищення обсягу та якості надання громадських послуг, застосовуючи нові форми і методи, у тому числі шляхом встановлення партнерських відносин між органами місцевої влади та недержавним сектором, а також пропозиції (проекти) до державних, регіональних і галузевих програм соціально-економічного розвитку за результатами аналізу державної політики та соціально-економічного стану країни, регіону, галузі, базуючись на методології конструювання відповідних моделей та з урахуванням наявних ресурсів та механізмів упровадження державно-управлінських рішень;

- оцінювати переваги кожного із секторів територіальної громади в процесі надання громадських послуг і на цій основі вдосконалювати їх організацію; аналізувати стан фінансово-інвестиційних ресурсів міста (селища, села), доходну та видаткову частини місцевого бюджету, податкову базу місцевого самоврядування, кредитоспроможність місцевих органів влади, регіональні нагромадження та фінансові ринки;

- формулювати практичні рекомендації органам державної влади й місцевого самоврядування щодо вибору ефективних інструментів і варіантів економічного регулювання;

- застосовувати принципи організації системи місцевого самоврядування, його форми та методи, функції та повноваження органів і посадових осіб місцевої виконавчої влади й органів місцевого самоврядування на основі принципів ефективності, прозорості та демократичності; вільно користуватися відповідними джерелами інформації.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких компетентностей і програмних результатів відповідного стандарту вищої освіти: ЗК 1-3, 7, 9, 10-16; ФК 1, 14; ПРН 1, 2, 9, 14, 20.

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов’язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 9. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 10. Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 11. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК 12. Здатність працювати в команді.

ЗК 13. Здатність до міжособистісної взаємодії.

ЗК 14. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

ЗК 15. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов’язків.

ЗК 16. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ФК 1. Здатність аналізувати суспільні процеси пов’язані з соціальним розвитком держави;

ФК 14. Здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері;

ПРН 1. Використовувати усну та письмову комунікацію українською мовою для здійснення професійної діяльності;

ПРН 2. Ідентифікувати причинно-наслідкові зв’язки розвитку суспільства та прояви соціально-економічних проблем у різних категоріях населення;

ПРН 9. Виявляти готовність до взаємодії з колегами по роботі, приймати управлінські рішення в організації роботи виконавців;

ПРН 14. Визначати зміст співпраці з організаціями та установами з метою залучення їх до соціального захисту населення;

ПРН 20. Демонструвати уміння креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципово нових ідей.

5. Опис навчальної дисципліни

5.1. Загальна інформація

Назва навчальної дисципліни МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ												
Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість			Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	змістових модулів	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	3	6	3	90		24		12		54		залік
Заочна												

5.2. Дидактична карта навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Теми занять	Змістовий модуль 1.											
Тема 1. Місцеве самоврядування як особлива форма публічної влади. Реформа місцевого самоврядування в Україні	14	4	2			9	1. Сутність та функції місцевого самоврядування 2. Децентралізація та адміністративно-територіальна реформа в Україні					
Тема 2. Законодавча основа місцевого самоврядування в Україні	14	4	2			9	1. Загальний огляд української нормативно-правової бази про місцеве самоврядування 2. Нормативні акти органів місцевого самоврядування					
Тема 3. Організація та інституційний розвиток місцевого самоврядування	16	4	2			9	1. Структурні елементи системи місцевого самоврядування в Україні, їх повноваження і лінії конфлікту 2. Організаційна структура органу місцевого самоврядування і особливості служби в ОМС					
Тема 4. Депутатська діяльність на місцевому рівні	15	4	2			9	1. Статус, основні гарантії і повноваження депутатів місцевих рад 2. Депутатська діяльність на					

							сесіях місцевої ради, у постійних комісіях ради і з виборцями
Тема 5. Управління місцевим економічним розвитком	15	4	2			9	1. Планування і бюджетування на місцевому рівні 2. Управління комунальним майном ТГ 3. Маркетинг територій та управління проєктами 4. Співробітництво територіальних громад
Тема 6. Публічність влади та громадська участь в місцевому самоврядуванні	16	4	2			9	1. Електронне врядування та доступ до публічної інформації 2. Форми і методи участі громадян у місцевому самоврядуванні
Усього годин	90	24	12			54	

5.3. Зміст завдань для самостійної роботи

№	Назва теми
1	Визначте сутнісні ознаки місцевого самоврядування. Охарактеризуйте функції та принципи місцевого самоврядування. Визначте державотворче значення концепцій місцевого самоврядування. Побудуйте класичну матрицю зв'язків між такими ознаками місцевого самоврядування: демократичність, децентралізованість, територіальність, правовий характер, характер соціальної служби, фінансово-економічний характер, політичний характер. Охарактеризуйте проблеми вимірюваності головних ознак місцевого самоврядування. Визначте ступінь реалізованості основних ознак місцевого самоврядування в сучасній Україні. Визначте сильні й слабкі сторони для основних принципів автономії місцевого самоврядування: правової, організаційної та фінансової. Виявіть можливості та загрози, пов'язані з основними принципами автономії місцевого самоврядування. Виявіть засоби перетворення загроз на можливості. Підготуйте презентацію про плюси і мінуси децентралізації щодо вашої територіальної громади.
2	Охарактеризуйте динаміку конституційно-правового забезпечення місцевого самоврядування в Україні. Виявіть специфіку вітчизняних і європейських підходів щодо здійснення місцевого самоврядування. Визначте проблеми імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування. Сформулюйте пропозиції щодо узгодження норм Конституції України, Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, Європейської хартії місцевого самоврядування. Проаналізуйте конституційне забезпечення принципів автономії місцевого

	самоврядування. Проаналізуйте основні етапи законодавчого забезпечення місцевого самоврядування в незалежній Україні. Визначте особливості та пріоритети у розвитку вітчизняного законодавчого забезпечення місцевого самоврядування. Виявіть “сильні” й “слабкі” сторони у розвитку вітчизняного законодавства у сфері місцевого самоврядування. Сформулюйте пропозиції щодо оптимізації підходів до розвитку законодавчого забезпечення місцевого самоврядування. Визначте специфіку локальної нормотворчості. Охарактеризуйте види локальних нормативних актів. Виявіть особливості відображення принципів автономії у локальних нормативних актах: у Статуті територіальної громади; у рішенні місцевої ради; у розпорядженні сільського, селищного, міського голови. Сформулюйте пропозиції щодо оптимізації підходів до розробки та впровадження локальних нормативних актів стосовно відображення принципів автономії місцевого самоврядування. Виявіть значення Європейської хартії місцевого самоврядування (ЄХМС) для європейської демократії. Охарактеризуйте співвідношення ЄХМС і вітчизняного законодавчого забезпечення місцевого самоврядування. Визначте основні вектори імплементації ЄХМС до українського законодавства.
3	Визначте склад органів місцевого самоврядування демократичних країн. Визначте структуру органів місцевого самоврядування демократичних країн. Охарактеризуйте механізм стримування і противаг у системі органів місцевого самоврядування. Визначте повноваження голови місцевої ради. Розкрийте сутність та процедуру ухвалення актів голови місцевої ради. Охарактеризуйте виконавчі органи місцевої ради та повноваження посадових осіб. З’ясуйте функції та процедуру утворення комунальних установ, організацій та підприємств. Зробіть порівняльний аналіз комунальних підприємств, установ та організацій. Охарактеризуйте систему управління комунальними установами, організаціями та підприємствами. Визначте повноваження та організацію роботи виконкому місцевої ради. Розкрийте сутність та процедуру ухвалення актів виконавчого комітету.
4	Який механізм здійснення виборів в органи місцевого самоврядування в демократичних країнах? Розкрийте юридичний аспект і практичний підхід до статусу депутата місцевої ради. Охарактеризуйте забезпечення умов для здійснення депутатської діяльності. Розкрийте особливості застосування антикорупційного законодавства щодо депутатів місцевих рад та особливості повідомлення їх про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

	Охарактеризуйте взаємозв'язок депутатської діяльності і виконання виробничих або службових обов'язків. Проаналізуйте особливості діяльності депутата місцевої ради. Визначте критерії ефективної діяльності депутата місцевої ради. Охарактеризуйте сесійну роботу місцевої ради. Розкрийте сутність тимчасових контрольних комісій. Обґрунтуйте вплив «партійного» аспекту на роботу депутатів. Розкрийте сутність постійних комісій місцевих рад. Проаналізуйте процедуру утворення постійних комісій та членство в них. Визначте форми проведення депутатами прийомів виборців. Вкажіть основні групи питань, з якими стикаються депутати під час прийомів виборців. Охарактеризуйте форми допомоги депутата виборцю. Визначте юридичний статус, права та обов'язки помічника-консультанта. Розкрийте сутність і підготовку депутатського звернення. Розкрийте сутність і порядок розгляду депутатського запиту. З'ясуйте порядок звітування депутата місцевої ради. Охарактеризуйте схему підготовки депутатського звіту.
5	Охарактеризуйте сутність та алгоритм формування бюджету місцевої ради. Розкрийте процедуру формування проекту кошторису громади. Розкрийте причини та наслідки бюджетних змін протягом року. Поясніть на прикладах скільки в Україні існує бюджетів. З'ясуйте основні джерела податкових надходжень місцевих рад. Розкрийте основні напрямки бюджетних видатків. Проаналізуйте можливості офіційного порталу публічних фінансів України. Проаналізуйте специфіку публічної інформації щодо діяльності комунальних підприємств, установ та організацій. Розкрийте сутність державних закупівель та процедури їх публічного контролю.
6	Охарактеризуйте форми публічної інформації та процедуру доступу до відкритих даних. Вкажіть яка інформація має розміщуватись на офіційних веб-сайтах місцевих рад. Визначте бази даних, які потрібні для роботи депутата. Поясніть, навіщо і як здійснюється електронне декларування? Назвіть та охарактеризуйте відкриті реєстри даних в Україні. Розкрийте сутність і функції медіа-карти. Визначте практичні принципи співпраці зі ЗМІ. Обґрунтуйте обов'язок ЗМІ з висвітлення роботи депутата. Як зробити свої новини важливими? Охарактеризуйте процес підготовки прес-релізу. Що таке організаційний буклет? Вкажіть особливості інтерв'ю для ЗМІ. Охарактеризуйте процес підготовки і проведення прес-конференції. Обґрунтуйте залучення громадськості як ознаку демократії.

	Розкрийте класифікацію процесу громадської участі та типи громадян за рівнем громадської активності. З'ясуйте види громадського контролю за діяльністю органів влади. Які існують перешкоди процесу залучення громадськості до прийняття рішень? Розкрийте суть, завдання лобіювання та його особливості в Україні. Проаналізуйте тактику лобістської діяльності. Що таке громадські слухання? Охарактеризуйте процедурні аспекти підготовки і проведення громадських слухань. Розкрийте особливості слухань у постійних комісіях рад. Охарактеризуйте підготовку і проведення слухань у постійних комісіях рад. Розкрийте сутність, функції та особливості функціонування громадських рад. Охарактеризуйте співпрацю місцевої влади з громадськими організаціями та підтримку ініціатив громадськості
--	---

* ІНДЗ – для змістового модуля, або в цілому для навчальної дисципліни за рішенням кафедри (викладача).

6. Система контролю та оцінювання

Критерії оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни. Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни. Сумарна **підсумкова оцінка** (максимально 100 балів) складається з оцінювання форм **поточного контролю** (максимально 60 балів) і підсумкового контролю у формі **заліку / іспиту** (максимально 40 балів). Студент(ка) має набрати щонайменше **35 балів** за поточну роботу у семестрі, аби отримати допуск до заліку.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне оцінювання (аудиторна та самостійна робота)						Кількість балів (залік)	Сумарна к-ть балів
T1	T2	T3	T4	T5	T6		
10	10	10	10	10	10	40	100

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80-89	B	добре	
70-79	C		
60-69	D	задовільно	
50-59	E		
35-49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
------	---	--	---

Види та форми контролю, засоби оцінювання. Формами поточного контролю є робота студента на семінарах (усна відповідь за лекційним матеріалом і контрольними питаннями, презентація результатів виконаних завдань та досліджень, доповнення та участь у дискусії, індивідуальний чи груповий проєкт) – до **5 балів** за тему, а також письмові самостійні роботи / ІНДЗ (тези із Завдань для самостійної роботи; реферативні огляди публікацій зі Списку літератури або інших джерел, зокрема книг, фільмів, подкастів, блогів; аналітичні звіти масивів даних) – до **5 балів** за тему.

Вимоги до самостійних робіт: обсяг до 2 сторінок; у формі роздумів на основі релевантних джерел в довільній формі за таким планом – (1) вступ з чітким формулюванням дослідницьких питань (може бути один абзац); (2) виклад основного матеріалу у вигляді тез/тверджень і їхньої обґрунтованої авторської аргументації (кілька абзаців); (3) стислі висновки (може бути один абзац); (4) посилання на залучені до виконання роботи джерела (за наявності цитувань).

Критерії оцінювання усних відповідей поточного контролю (від 1 до 5 балів):

Високий рівень 5 балів	Відповідь студента характеризується повним, глибоким та змістовним знанням теоретичного та практичного матеріалу з теми, вільним володінням термінами та поняттями дисципліни, що вивчається. Він систематично активно бере участь в обговоренні теми, що вивчається, його відповіді характеризуються творчим креативним підходом.
Середній рівень 3 - 4 бали	Відповідь студента характеризується повним і змістовним знанням теоретичного матеріалу з теми, вільним володінням термінами та поняттями. Але він недостатньо активно бере участь в ході обговорення практичного матеріалу, допускає у висловлюваннях деякі несуттєві неточності, його відповіді не характеризуються творчим креативним підходом.
Низький рівень 1 - 2 бали	Відповідь студента характеризується слабким і невпевненим знанням як теоретичного, так практичного матеріалу. Він допускає багато помилок у відповідях на конкретні питання та недостатньо бере участь в обговоренні матеріалу, що вивчається.

Критерії оцінювання завдань самостійної роботи (ІНДЗ) (від 1 до 5 балів)

Індивідуальне завдання – це «домашня робота», яку готує студент з відповідного курсу. Форми індивідуального завдання можуть бути різноманітними: реферат, аналітична чи наукова доповідь, рецензії на статтю або книгу, аналітична записка чи доповідь, розширене наукове есе, презентація проведеного дослідження чи аналізу дослідницьких кейсів, проєкти (індивідуальні та командні; дослідницько-творчі та ін.); презентації та виступи на наукових заходах; інші види індивідуальних та групових завдань тощо. Метою ІНДЗ є спрямування студента у вимір можливостей використання отриманих знань під час навчальної дисципліни, а також стимулювання до пошуку нової інформації, вміння обробляти та аналізувати отриману інформацію. Критеріями оцінювання є:

- Повнота розкриття питання.

- Самостійність, логічність, послідовність суджень та висновків.
- Глибина аналізу матеріалу та вміння його критично осмислювати.
- Наявність власних оригінальних думок.
- Використання категорій, понять, явищ і процесів, вміння поєднання теоретико-методологічного базису для аналізу сучасності.
- Наявність та аналіз актуальних досліджень, теорій, концепцій, які були розроблені протягом останніх 5 років.
- Правильність оформлення ІНДЗ, логічна структура, правильне оформлення бібліографічних посилань.

7. Рекомендована література

До теми 1:

Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія. К.: Парлам. вид-во, 2007. 576 с.

Борденюк В. Контроль у сфері місцевого самоврядування та його співвідношення з контролем у державному управлінні // Зб. наук. пр. УАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К. : Вид-во УАДУ, 2001. - Вип. 2. - С. 188-197.

Борденюк В. Співвідношення органів державної влади та органів місцевого самоврядування / В. Борденюк // Зб. наук. пр. УАДУ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. К. : Вид-во УАДУ, 2002. Вип. 2. - С. 347-363.

Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO. К.: ТОВ «Софія», 2012. С. 9-14 (Вступ), С. 15-16 (1.1.1), 97-98 (Висновки); С. 16-18 (1.1.2); С. 18-20 (1.1.3).

Ворона П. В. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку представницької влади: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 341 с.

Врегулювання механізмів участі громадян в управлінні громадою / Ігор Абрам'юк, Анатолій Ткачук. К.: Легальний статус, 2011. 64 с. http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2011/10/bibl_deputanather_format-prn.pdf

Всесвітня Декларація про місцеве самоврядування // Місцеве самоврядування. 1997. № 1. С. 95-97.

Демиденко В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні (у схемах): посібник. К. : КНТ, 2007. 440 с.

Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми : монографія / за ред. д-ра філос. наук, проф. В. М. Князева. - К. : Вид-во НАДУ ; Міленіум, 2003. 320 с.

Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні: теоретико-методологічний аспект: монографія; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. 312с.

Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011.

Загальні засади місцевого самоврядування в Україні [Текст]: підручник / авт- упоряд.: В.М. Вакуленко, М.К.Орлатий, О.С. Ігнатенко [та ін.]; за заг. ред. В.М.Вакуленка, М.К.Орлатого; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К.: НАДУ, 2010. 401 с. Розділ 2, 3.

Кальниш Ю. Г. Політична аналітика в місцевому самоврядуванні // Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 10 квіт. 2009 р. К. : Видавн.-поліграф. центр Акад. муніцип. упр. - Ч. 2. - С. 17-20.

Коваленко А. А. Теорія і практика місцевого самоврядування в Україні. К., 2002. - 464 с.

Козюра І. В. Місцеве самоврядування в Україні. Становлення та еволюція : навч. посібник / І. В. Козюра, О. Ю. Лебединська. Ужгород : Патент, 2003. 224 с.

Куйбіда В. С. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку місцевої демократії : монографія / В. С. Куйбіда, М. С. Куйбіда, О. О. Бабінова. Хмельницький : Вид-во ХУУП, 2008. 468 с.

Куйбіда В. С. Міське самоврядування і управління територіальним розвитком: історичні аспекти, сучасні реалії і проблеми удосконалення. Львів : НАН України; Ін-т регіон. дослідж., 1999. 72 с.

Куйбіда В. С. Самоврядування територіальної громади : монографія / В. С. Куйбіда, І. К. Кавер. Львів : Літопис, 2006. 108 с.

Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. Київ, 2017. 110 с.

Місцеве самоврядування / за ред. А. О. Чемериса. Львів : Ліга-Прес, 1999. 312 с.

Місцеве самоврядування у громаді : практ. посіб. для депутатів місц. рад та активістів громад / за ред. А. Ткачука. К. : Ін-т громадян. сусп-ва ; ТОВ "ІКЦ ЛЕСТА", 2004. 34 с.

Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. Львів : Літопис, 2002. 196 с.

Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / [Ткачук А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO». К. : ТОВ «Софія», 2012. С. 9-14 (розділ 1).

Шаповал В. Сутність місцевого самоврядування (питання теорії) // Муніципальний рух: новий етап розвитку: матеріали VII Всеукр. муніцип. слухань (6-8 верес. 2001 р., м. Бердянськ). К. : Логос, 2002. - 560 с.

До теми 2:

Баймуратов М. О. Міжнародні зв'язки і стандарти в системі місцевого самоврядування в Україні / М. О. Баймуратов // Муніципальне право України / М. О. Баймуратов, В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький та ін. К. : Юрінком Інтер, 2001. С. 215-318.

Баймуратов М. О. Роль міжнародних стандартів у становленні місцевого самоврядування в Україні // Правова держава : щорічник наук. пр. Ін-ту держава і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2001. Вип. 14. С. 558-562.

Баймуратов М. Правова природа міжнародних стандартів місцевого самоврядування: від міжнародної угоди до імплементації у національне законодавство // Вибори та демократія. - 2006. № 4. - С. 17-24.

Барвіцький В. Ю. Муніципальне право зарубіжних країн / В. Ю. Барвіцький, О. В. Батанов. К. : Знання України, 2005. 147 с.

Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: монографія; за заг. ред. В. Ф. Погорілка ; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К. : Видавн. дім "Ін Юре", 2003. 512 с.

Батанов О. В. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування // Юридична енциклопедія. К. : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 698 с.

Батанов О. В. Муніципальне право зарубіжних країн : навч. посіб. : у 2 ч. / О. В. Батанов, В. М. Кампо [за заг. ред. проф. П. Ф. Мартиненка]. К. : Знання України, 2005. - Ч. 1. - 148 с.

Бодрова І. І. Міжнародний стандарт права органів місцевого самоврядування на утворення добровільних об'єктів: зміст та проблеми реалізації в Україні // Українська державність: становлення, досвід, проблеми. Х. : Право, 2001. С. 48-49.

Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO. К. : ТОВ «Софія», 2012. – С. 20-27 (1.2), 27-31 (1.3).

Врегулювання діяльності місцевої влади та її органів: проекти тип. місц. нормат. актів / Анатолій Ткачук. К. : Легальний статус, 2011. – 91 с. http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2011/03/book_01_11-prn.pdf

Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн: підручник. Тернопіль: Астон, 2003. 432 с.

Грузд А. Конституційно-правове регулювання в Україні: деякі питання теорії та практики / А. Грузд, О. Заржицький, Д. Смирнов // Право України. - 1998. - № 8. - С. 75-80.

Гураль П. Статут територіальної громади як джерело муніципального права // Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. - 2001. Вип. 36. (Серія юрид. наук).

Європейська стратегія щодо інновацій та доброго врядування на місцевому рівні [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/index.php?id=2175>

Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні : наук.-практ. посіб. / упоряд. О. В. Бейко, А. К. Гук, В. М. Князєв ; за ред. М. О. Пухтинського, В. В. Толкованова. К. : Крамар, 2003. 396 с.

Європейська хартія місцевого самоврядування: Територіальна організація влади в Україні: статус і повноваження місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. - К.: ІнЮре, 2002. С. 225-231.

Загальні засади місцевого самоврядування в Україні [Текст]: підручник / авт- упоряд.: В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, О. С. Ігнатенко [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К.: НАДУ, 2010. 401 с. Розділ 4, 5, 6.

Коваленко А. А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні : питання теорії та практики; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Довіра, 1997. 181 с.

Кравченко В. В. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права): навч. посібник / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. К.: «Арабат-Центр», 2001. 176 с.

Кравченко В. В. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування та їх роль у становленні й розвитку локальної демократії в Україні / В. В. Кравченко, В. О. Баймуратов, О. В. Батанов // Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні. К.: Атіка, 2007. 874 с.

Кравченко В. В. Місцеве самоврядування в Україні: десять років відновлення. Реалізація принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в законодавстві України / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. К., 2000. 135 с.

Кравченко В. В. Муніципальне право України / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. К. : Атіка, 2003. - 672 с.

Кравченко В. Проблеми адаптації законодавства України до стандартів і принципів Європейської хартії місцевого самоврядування : [імплементация принципів Європейської хартії

місцевого самоврядування в національному законодавстві України] // Вісн. Центр. вибор. коміс. - 2008. - №2. С. 38-41.

Куйбіда В. С. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах : зб. наук.-аналіт. та навч.-метод. матеріалів, норм.-прав. актів з питань впровадж. стандартів доброго врядування на місц. рівні / В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов ; М-во регіон. розв. та буд-ва України, Центр дослідж. питань регіон. і місц. розв. та сприяння адм. реформі. К. : Крамар, 2010. 258 с.

Куйбіда В. С. Конституційно-правові проблеми міського самоврядування в Україні. Львів: Літопис, 2001. 326 с.

Міське самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія / В. І. Борденюк. К. : Парлам. вид-во, 2007. 573 с.

Муніципальне право України: підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, М. О. Баймуратов та ін. ; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. - К. : Юрінком Інтер, 2001. - 352 с.

Оніщук М. Правові засади місцевого самоврядування в Україні / М. Оніщук, В. Кампо. К. : Освіта і культура, 1998. 56 с.

Основи муніципального права України : навч. посіб. / М. І. Корнієнко, Б. Л. Кравченко, Ю. М. Крупка та ін. ; М. І. Корнієнко ; Акад. муніцип. упр. К. : Знання, 2000. 118 с.

Петрусь В. Про поняття та юридичну природу статуту територіальної громади // Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка. Львів, 2001. - Вип. 36. - С. 28-35. (Серія юрид. наук).

Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування: навч. посіб. / М. Пітцик, В. Кравченко, Е. Моньйо та ін. - К., 2000. - 136 с.

Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України № 1150 від 27 лип. 1998 р. [Електронний ресурс] // Правова база "Ліга". - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

Рубцов В. Європейська хартія про міське самоврядування - стандарт місцевої демократії для країн-членів Ради Європи / В. Рубцов // Голос України. - 1995. - 21 груд.

Статут територіальної громади міста Чернівці. Сайт Чернівецької міської ради.

Статут територіальної громади: теоретико-правові аспекти [Текст]: монографія / Д.Д.Заяць ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2014. 101 с.

Ткачук А. Міське самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / [Ткачук А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO». – К. : ТОВ «Софія», 2012. – С. 30-36 (розділ 5), 37-43 (розділ 6).

Ткачук А.Ф. Міське самоврядування та децентралізація. Законодавство (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук. К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с. <http://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Miscevesamovryaduvannya.pdf>

Толкованов В. В. Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні / В.В. Толкованов, М.О.Пухтинський. К.: Крамар, 2003. 400 с.

Чапала Г. В. Міське самоврядування в системі публічної влади: теоретико-правовий аналіз; Академія правових наук України, НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування. Харків : Право, 2006. – 219 с.

Яценюк А. П. Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування. К. : Парлам. вид-во, 2007. 608 с.

До теми 3:

Агранофф Р. Розбудова місцевих Рад в Україні : матеріали до нових програм / Р. Агранофф, Г. Краун, А. Ткачук ; Програма сприяння Парламентові України. К., 2000. 122 с.

Баймуратов М. О. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення і розвитку в Україні : монографія / М. О. Баймуратов, В. Л. Григор'єв. - Одеса : Юрид. л-ра, 2003. 248 с.

Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики : монографія. К. : Вид-во УАДУ, 2000. - 328 с.

Баштанник В. Оптимізація моделі місцевого самоврядування в Україні у контексті запровадження європейських стандартів регіонального управління / В. Баштанник, В. Лукашкова // Вісн. УАДУ. - 2003. - №2. - С. 274-283.

Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO. – К. : ТОВ «Софія», 2012. – С. 45-60 (розділ 3).

Децентралізація влади: розмежування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [Текст] : навч.-метод. матеріали / Ю. В. Ковбасюк, І. О. Дегтярьова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. - Київ : НАДУ, 2015. - 60 с.

Загальні засади місцевого самоврядування в Україні [Текст] : підручник / авт-упоряд.: В. М. Вакуленко, М. К. Орлатий, О. С. Ігнатенко [та ін.] ; за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К. : НАДУ, 2010. - 401 с. Розділ 7.

Ковбасюк, Ю. В. Організація роботи голови районної ради [Текст] : навч.-метод. матеріали / Ю. В. Ковбасюк, В. А. Гошовська, Л. В. Прудіус ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів. - Київ : НАДУ, 2015. - 90 с.

Кольцова Д. В. Органи самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04 "Місьцеве самоврядування" / Кольцова Д. В. – Донецьк : ДонДУУ, 2007. – 22 с.

[Критерії ефективних організаційних структур органів місцевого самоврядування](#): аналітична записка (2019), Глобал Ком'юнітіз (Global Communities), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Асоціація об'єднаних територіальних громад, Київ, 27 с.

Куйбіда В. С. Організаційно-функціональні принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування. К. : МАУП, 2003. – 571 с.

Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування : монографія. К. : МАУП, 2004. – 432 с.

Лазор О. Д. Організація влади у містах пострадянської Білорусі та України: компаративний аналіз : монографія / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор, Л. В. Клікунов. Львів : Ліга-Прес, 2005. - 104 с.

Лідерство в місцевому самоврядуванні [Текст] : слов. термінів / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Ін-т підвищ. кваліфікації керів. кадрів, Каф. парламентаризму та політ. менеджменту ; уклад.: В. А. Гошовська, Л. А. Пашко, А. К. Гук [та ін.] ; за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко, А. К. Гука [та ін.]. - Харків : Фактор, 2015. - 156 с.

Місьцеве самоврядування. Кн.1 : Організація роботи сільського, селищного голови / за заг. ред. А. О. Чемериса. - 3-є вид., доп. - Львів : Ліга-Прес, 2002. - 390 с.

Орлатий М. К. Організаційно-правова основа діяльності сільської ради / М. К. Орлатий, В. М. Вакуленко, В. І. Рибачук та ін. - К. : Вид-во НАДУ, 2004. - 109 с.

Самостійність місцевих рад та розподіл між ними : організація місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування. К. : Логос, 2002. 263 с.

Семенченко А.І., Серенок А.О. (2017), Частина 2: Електронне урядування: основи та стратегії реалізації, Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака, Київ, 72 с.

Система органів місцевого самоврядування України: навч. посібник / В. В. Дементьєв, М. В. Гордон та ін. – Донецьк: ТОВ «ВРА «Епіцентр», 2013. – 330 с.

Система управління якістю як інструмент вдосконалення діяльності органу місцевого самоврядування [Текст] : метод. посіб. / П. Підгаєць, І. Бригілевич ; Швейцар.-укр. проект "Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO". - К. : Софія-А, 2012. - 134 с.

Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник / [Ткачук А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні - DESPRO». – К. : ТОВ «Софія», 2012. – С. 6-8; С. 24-29 (розділ 4); С. 33-36 (розділ 5.3).

Ткачук А.Ф. Діяльність органів місцевого самоврядування та депутатів сільської, селищної, міської ради (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук. К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 80 с.

Толкованов В. В. Впровадження стандартів публічної етики на місцевому і регіональному рівнях: українська практика та європейський досвід / В. В. Толкованов, Н. В. Щербак. - К. : Центр дослідж. питань місц. і регіон. розвитку та сприяння адмін. реформі, 2008. - 212 с.

Толкованов В. В. Добре врядування та інструменти його забезпечення на місцевому і регіональному рівнях: вітчизняний та зарубіжний досвід [Текст] : монографія / В. В. Толкованов ; Донец. держ. ун-т упр. - К. : [б. в.] ; Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. - 264 с.

Формування організаційної структури та/ або штатного розпису органів місцевого самоврядування: аналітична записка, (2019), Глобал Ком'юнітіз (Global Communities), Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Асоціація об'єднаних територіальних громад, Київ, 42 с.

Хто такий міський голова і як його обирати. Автори: Козоріз Віктор, Третьєцький Василь Інститут громадянського суспільства, 2001. 56 с. <http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2009/05/golova.pdf>

До теми 4:

Влада над громадою чи влада громади? : Практичний посібник про місцеву владу для громадського діяча / Олександр Солонтай, Любомир Грицак, Олена Волочай, Іван Лопушинський, Олександр Круківський, Андрій Странніков. – К.: Інститут політичної освіти, 2010. – 252 с.

Депутат та його команда: навчальний посібник. Редактор-упорядник О. Солонтай, [автори-упоряд. О. Солонтай, А. Странніков, Л. Грицак, І. Лукомська, А. Матвійчук, А. Осіпов], вид. 3-є, доп. і перероб. – Київ : 2016. – 316 с.

Депутату до кишені / загальна редакція: Л. Грицак та О. Солонтай; Інститут Політичної Освіти. – Київ, 2012. – 104 с.

Нахіба нам депутат місцевих рад (відео). URL: <http://bit.ly/2eUaPCN>

Сергієнко О.І. Громадська участь/залучення громадян. Депутатська діяльність в округах (навчальний модуль) / О. Сергієнко, Олег Ватаманюк. К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 92 с.

Ткачук А.Ф. Діяльність органів місцевого самоврядування та депутатів сільської, селищної, міської ради (навчальний модуль). – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 80 с.

Чого не знає депутат ? / Андрій Осіпов, Андрій Странніков, Любомир Грицак, Олександр Солонтай. – К. : Інститут політичної освіти, 2016. – 92 с.

Що має знати депутат місцевої ради. Книга 1 / Андрій Странніков, Любомир Грицак, Олександр Солонтай. – К.: Інститут політичної освіти. Фонд Конрада Аденауера, 2010. – 116 с.

Що має знати депутат місцевої ради. Книга 2 / Андрій Странніков, Любомир Грицак, Олександр Солонтай, Ірина Лукомська. – К.: Інститут політичної освіти. Фонд Конрада Аденауера, 2010. – 116 с.

До теми 5:

Борщ Г. А., Вакуленко В. М., Гринчук Н. М., Дехтяренко Ю. Ф., Ігнатенко О. С., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф., Юзефович В. В. (2017), Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб., Київ, 107 с.

Врублевський Олександр (2018), Співробітництво територіальних громад (бібліотечка місцевого самоврядування). Видання друге, Київ: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 56 с.

Електронне урядування та електронна демократія: навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. (2017) Електронне урядування: основи та стратегії реалізації Частина 2, Київ, ФОП Москаленко О.М. 72 с.

Презентація бренду міста Кривий Ріг. Режим доступу:

<http://www.mled.org.ua/ukr/information/latest-news/836-presentation-kryvyi-rih-brandbook-20sept2013>

Рекомендації щодо застосування бренду міста Кривого Рогу. Режим доступу:

https://kr.gov.ua/pro_misto_krivy_rig/brend_mista_krivy_rig

Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук, Василь Кашевський, Петро Мавко. К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 96 с. <http://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Strategichne-planuvannya.pdf>

Технічне завдання на розробку дизайну бренду міста Івано-Франківська. Режим доступу:

<http://www.mvk.if.ua/actual/47630>

Що має знати депутат місцевої ради. Книга 3. Бюджет і бюджетний процес на рівні місцевого самоврядування в Україні: Навчальний посібник / Іван Лопушинський, Юрій Гаврилюк, Андрій Странніков, Любомир Грицак, Олександр Солонтай. – К.: Інститут політичної освіти, 2011. – 160 с.

Що має знати депутат місцевої ради. Книга 4. Комунальна власність. Житлово-комунальне господарство / Олександр Круківський, Андрій Странніков, Любомир Грицак, Олександр Солонтай. – К.: Інститут політичної освіти, 2010. – 102 с.

Що має знати депутат місцевої ради. Книга 5. Земельні питання / Наталія Ляшук, Андрій Странніков, Любомир Грицак, Олександр Солонтай, Юрій Гаврилюк. – К.: Інститут політичної освіти, 2010. – 138 с.

До теми 6:

Влада над громадою чи влада громади?: Практичний посібник про місцеву владу для громадського діяча / О. Солонтай, Л. Грицак, О. Волочай, Іван Лопушинський, Олександр Круківський, Андрій Странніков. К.: Інститут політичної освіти, 2010. 252 с.

Депутат та його команда: навчальний посібник. Редактор-упорядник О. Солонтай, [автори-упоряд. О. Солонтай, А. Странніков, Л. Грицак, І. Лукомська, А. Матвійчук, А. Осіпов], вид. 3-є, доп. і перероб. Київ: 2016. 316 с.

Депутату до кишені / загальна редакція: Л. Грицак та О. Солонтай; Інститут Політичної Освіти. – Київ, 2012. – 104 с.

Кампо В. Як організувати муніципальну просвіту (Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні: законодавство і практика) // Людина і влада. 1999. № 1. С. 49-50.

Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування [Текст]: навч. посіб. для посад. осіб місц. самоврядування / О. Карий, Я. Панас ; Асоц. міст України. Київ : Підприємство ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 176 с.

Публічна дипломатія та лобіювання громадських інтересів на місцевому рівні. Матеріали всеукраїнської конференції за підсумками однойменного проекту у Верховній Раді України 25-го лютого 2009р. – К.: ППО, 2009. – 80 с.

Сергієнко О.І. Громадська участь/залучення громадян. Депутатська діяльність в округах (навчальний модуль) / Олександр Сергієнко, Олег Ватаманюк. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 92 с.

Ткачук А.Ф. Діяльність органів місцевого самоврядування та депутатів сільської, селищної, міської ради (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук. К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.

Чого не знає депутат ? / Андрій Осіпов, Андрій Странніков, Любомир Грицак, Олександр Солонтей. К. : Інститут політичної освіти, 2016. – 92 с.

Як ошукати місцеву громаду. 50+1 посіб. Проект "50+1 найпоширеніша корупційна схема місцевої влади". К.: ППО, 2008. 234 с.

Як писати про місцеву владу. К., 2016. <http://imi.org.ua/print/53521-posibnik-dlya-jurnalistiv-yak-pisati-pro-mistsevu-vladu.html>

8. Інформаційні ресурси

[Бібліотека | Всеукраїнська Асоціація ОТГ - Part 2 \(hromady.org\)](http://hromady.org)

Децентралізація дає можливості. Веб-портал. URL: <https://decentralization.gov.ua/>

DESPRO. Веб-портал: <https://despro.org.ua/despro/>

Міністерство розвитку громад і територій. Офіційний веб-сайт: <https://www.minregion.gov.ua/about/>